

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ NGỌC

DI TÍCH LỊCH SỬ - VĂN HÓA THỜI TRẦN
Ở PHÍA TÂY YÊN TỬ

LUẬN VĂN THẠC SĨ NHÂN VĂN

Thái Nguyên - 2016

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ NGỌC

**DI TÍCH LỊCH SỬ - VĂN HÓA THỜI TRẦN
Ở PHÍA TÂY YÊN TỬ**

Chuyên ngành: Lịch sử Việt Nam

Mã số: 60.22.03.13

LUẬN VĂN THẠC SĨ NHÂN VĂN

Người hướng dẫn khoa học: GS.TS Nguyễn Quang Ngọc

Thái Nguyên - 2016

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi, các thông tin, kết quả nghiên cứu trong luận văn là trung thực.

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2016

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Ngọc

LỜI CẢM ƠN

Luận văn này được hoàn thành với sự giúp đỡ của các cơ quan: Sở Văn hóa Thể thao và Du lịch tỉnh Bắc Giang; Bảo tàng tỉnh Bắc Giang; Ủy ban nhân dân huyện Sơn Động, tỉnh Bắc Giang; Ban quản lý di tích tỉnh Bắc Giang đã giúp đỡ tôi trong quá trình khảo sát thực tế tại địa phương.

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới GS.TS.Nguyễn Quang Ngọc cùng các thầy cô trong tổ Lịch sử Việt Nam – khoa Lịch sử trường Đại học Sư phạm – Đại học Thái Nguyên đã chỉ bảo tận tình, động viên, khích lệ tôi trong thời gian học tập và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, tôi xin gửi lời cảm ơn chân thành tới bạn bè, đồng nghiệp và những người thân trong gia đình đã giúp đỡ tôi trong suốt quá trình học tập và hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2016

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Ngọc

MỤC LỤC

Trang

Trang bìa phụ	
Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
Danh mục các kí hiệu, chữ viết tắt	iv
Danh mục các bảng.....	v
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	3
3. Đối tượng, nhiệm vụ và phạm vi nghiên cứu	5
4. Nguồn tư liệu và phương pháp nghiên cứu	6
5. Đóng góp của luận văn	7
6. Bố cục luận văn	8
Chương 1. KHÁI QUÁT KHÔNG GIAN LỊCH SỬ - VĂN HÓA TÂY	
YÊN TỬ	10
1.1. Vị trí địa lý, điều kiện tự nhiên.....	10
1.2. Lịch sử tự cư và quá trình thay đổi của các đơn vị hành chính.....	15
1.3. Đặc điểm kinh tế, văn hóa	16
1.3.1. Đặc điểm hình kinh tế.....	16
1.3.2. Đặc điểm văn hóa	20
Tiểu kết chương 1	25
Chương 2. HỆ THỐNG DI TÍCH LỊCH SỬ - VĂN HÓA THỜI TRẦN	
Ở TÂY YÊN TỬ	26
2.1. Lịch sử hình thành khu di tích.....	26
2.2. Phân loại di tích.....	34
2.2.1. Khái quát các loại hình di tích trong không gian lịch sử - văn hóa	
Trần ở Tây Yên Tử	36

2.2.2. Phân nhóm di tích lịch sử - văn hóa Trần.....	42
2.3. Phân bố di tích	47
Tiểu kết chương 2	50
Chương 3. MỘT SỐ DI TÍCH TIÊU BIỂU THUỘC THIỀN PHÁI	
TRÚC LÂM THỜI TRẦN Ở TÂY YÊN TỬ'.....	52
3.1. Chùa Vĩnh Nghiêm.....	52
3.2. Chùa Thanh Mai	58
3.3. Chùa Am Vãi.	66
Tiểu kết chương 3	72
Chương 4. GIÁ TRỊ CỦA HỆ THỐNG DI TÍCH LỊCH SỬ' - VĂN HÓA	74
4.1. Giá trị lịch sử	74
4.2. Giá trị văn hóa	78
4.3. Bảo tồn và phát huy giá trị hệ thống các di tích lịch sử - văn hóa Trần ở Tây Yên Tử: Thực trạng và giải pháp	85
Tiểu kết chương 4	87
KẾT LUẬN.....	89
DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH ĐÃ CÔNG BỐ CỦA TÁC GIẢ	91
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	92
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Khi nhắc đến “Yên Tử”, chắc rằng sẽ không ít người dân Việt Nam cảm thấy thiêng liêng và trân trọng. Tại sao vậy? Bởi “Yên Tử” đã trở thành một biểu tượng đẹp trong quá trình hình thành và phát triển của lịch sử văn hóa, tôn giáo Việt Nam. Yên tử gắn liền với tên tuổi và sự nghiệp của một vị Vua thời Trần đó là Trần Nhân Tông, một vị Vua có công lớn trong sự nghiệp dựng nước và giữ nước. Nơi đây được xem là kinh đô Phật giáo, một vùng văn hóa tâm linh của Việt Nam qua nhiều thời kỳ.

Yên Tử là một dãy núi lớn, cao 1068m so với mực nước biển, nằm trong cánh cung Đông Triều, nơi có cả một quần thể di tích lịch sử, danh thắng qua các thời đại nhất là thời Lý, Trần. Sườn Đông Yên Tử thuộc tỉnh Quảng Ninh và sườn Tây là thuộc các huyện Yên Dũng, Lục Nam, Lục Ngạn Sơn Động của tỉnh Bắc Giang và huyện Chí Linh tỉnh Hải Dương. Không chỉ miền Đông Yên Tử là một quần thể di tích, danh thắng mà sườn Tây Yên Tử cũng là một vùng non thiêng không kém, như nội dung của hai câu thơ

“Ai qua Yên Tử, Quỳnh Lâm

Vĩnh Nghiêm chưa tới Thiên tâm chưa về”.

Nếu bên kia phía Đông núi Yên Tử là khu di tích nhà Trần thuộc Đông Triều và hệ thống chùa thuộc Thiên phái Trúc Lâm Yên Tử trên đất Uông Bí ,Quảng Ninh thì bên này sườn Tây Yên Tử là hệ thống di tích chùa tháp nằm trên sườn núi, trải dài từ huyện Sơn Động theo dọc sông Lục Nam đến huyện Yên Dũng khoảng 100km và kết thúc ở huyện huyện Chí Linh. Đặc biệt hơn, Tây Yên Tử không chỉ có 11 ngôi chùa thuộc Thiên phái Trúc Lâm mà còn có nhiều di tích lịch sử gắn với cuộc kháng chiến chống quân Nguyên Mông xâm

lược thời Trần. Nếu bên kia có danh thắng rừng quốc gia Yên Tử thuộc Uông Bí tỉnh Quảng Ninh thì bên này là khu bảo tồn thiên nhiên Tây Yên Tử thuộc 2 huyện Sơn Động và Lục Nam, tỉnh Bắc Giang. Với hệ thống di tích lịch sử nhà Trần trải dài từ Sơn Động dọc theo sông Lục Nam đến Yên Dũng đặc biệt là những di tích thuộc Thiền phái Trúc Lâm ở phía tây Yên Tử thuộc tỉnh Bắc Giang đã góp phần quan trọng tạo nên một vùng non thiêng Yên Tử, để cho Yên Tử nằm trong danh sách được Unesco công nhận là một di sản văn hóa thế giới.

Chúng ta đang sống trong thời kỳ hội nhập để phát triển, cùng với đó là sự phát triển với tốc độ chóng mặt của khoa học kỹ thuật. Bên cạnh những lợi ích thì khoa học kỹ thuật cũng tạo ra những mặt trái của xã hội, khiến con người ta quên đi những giá trị nhân văn của đất nước. Trong khi đó giá trị nhân văn hay nói khác là bản sắc văn hóa dân tộc được hình thành lâu dài trong quá trình dựng nước và giữ nước của ông cha, thế hệ trẻ cần có nhiệm vụ giữ gìn và phát huy. Hướng ứng Nghị quyết Hội nghị lần thứ 5 của Ban chấp hành Trung ương Đảng khóa VIII, đã xác định 10 nhiệm vụ về xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc. Trong đó nhiệm vụ thứ tư là “bảo tồn và phát huy các di sản văn hóa”. Nghị quyết đã chỉ rõ nội dung của nhiệm vụ là *“Di sản văn hóa là tài sản vô giá, gắn kết cộng đồng dân tộc, là cốt lõi của bản sắc dân tộc, có cơ sở để sáng tạo những giá trị mới và giao lưu văn hóa, hết sức coi trọng bảo tồn kế thừa; phát huy những giá trị văn hóa truyền thống (bác học và dân gian), văn hóa cách mạng, bao gồm cả văn hóa vật thể và phi vật thể. Nghiên cứu và giáo dục sâu rộng những đạo lý dân tộc tốt đẹp do cha ông để lại”*.

Với những lý do trên, tôi quyết định chọn tên đề tài nghiên cứu của mình là: *“Di tích lịch sử -văn hóa thời Trần ở phía Tây Yên Tử”*, để khẳng định giá trị to lớn của những di tích lịch sử thời Trần, nhất là những di tích

thuộc thiền phái Trúc Lâm Yên Tử, đã giúp nơi đây trở thành một trung tâm Phật giáo thời Trần, cùng với Đông Yên Tử để tạo nên Yên Tử - một cõi Phật trời Nam. Qua đó làm tăng thêm giá trị văn hóa của ông cha để lại, giúp cho thế hệ trẻ hôm nay hình dung được diện mạo của văn hóa thời Trần trên các lĩnh vực kiến trúc, tôn giáo, khảo cổ học... Đồng thời từ đó, góp phần giáo dục thế hệ trẻ cần nâng cao ý thức giữ gìn, phát huy những giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc, tích cực học tập xây dựng đất nước ngày một giàu mạnh hơn.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Di tích lịch sử - văn hóa, đã trở thành một biểu tượng đẹp trong quá trình hình thành và phát triển của lịch sử nước nhà. Dù đó là di tích lịch sử kháng chiến hay di tích tôn giáo, di tích khảo cổ học...thì đều mang ý nghĩa và giá trị nhất định. Mỗi loại hình di tích đều thể hiện nét đặc sắc, vai trò to lớn trong việc hình thành nên một nền văn hóa Việt Nam đa dạng trong thống nhất. Bởi vậy mà từ rất lâu, có không ít những di tích lịch sử trên cả nước đã đi vào sử sách, trở thành đối tượng cho các nhà nghiên cứu của nhiều ngành khoa học như: Khảo cổ học, Văn hóa học, Sử học...

Hệ thống sách, tài liệu viết về di tích lịch sử - văn hóa không hề ít, trong đó phải kể đến cuốn sách *“Mục lục giới thiệu ảnh các di tích văn hóa Việt Nam -Tập 2”* được nhà xuất bản Thư viện Khoa học xã hội xuất bản năm 1973. Tác phẩm đã giới thiệu những di tích lịch sử tiêu biểu của Việt Nam từ văn H đến văn P. Thông qua cuốn sách, tác giả giới thiệu về kiến trúc, lịch sử...các di tích tiêu biểu của đất nước. Cuốn sách *“Hà Bắc ngàn năm văn hiến - Tập 2”* do Ty văn hóa Hà Bắc xuất bản năm 1973, đã giới thiệu một số di tích nổi tiếng của tỉnh Hà Bắc, trong đó có đền, chùa, miếu mạo. Cuốn *“101 điều cần biết di tích và văn minh Việt Nam: Sổ tay du lịch”* của tác giả Phạm Côn Sơn, được nhà xuất bản văn hóa thông tin xuất bản năm 2001,

cuốn sách đã giới thiệu các di tích văn hóa, di tích lịch sử, danh lam thắng cảnh nước ta, giới thiệu các nền văn hóa, di chỉ khảo cổ, nền kiến trúc, mỹ thuật cổ của Việt Nam. Cuốn sách *“Xóm Rền, một di tích khảo cổ học đặc biệt quan trọng của thời đại đồ đồng Việt Nam”* của tác giả Hán Văn Khả, được nhà xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội xuất bản năm 2009.

Những tài liệu viết về di tích lịch sử - văn hóa nhà Trần cũng tương đối nhiều như: cuốn sách *“Chùa tháp và phật giáo thời Trần qua những dấu tích hiện có”* của tác giả Tạ Quốc Khánh, được nhà xuất bản Đại học quốc gia Hà Nội xuất bản năm 2010. Cuốn sách đã miêu tả một số di tích nhà Trần: Chùa Côn Sơn, Tháp Đăng Minh, chùa Báo Thiên, chùa Báo Ân. Quan đó giúp người đọc thấy được nét tiêu biểu của các di tích, đặc biệt là về kiến trúc. Cuốn *“Di tích lịch sử văn hóa đền Trần, chùa, tháp tỉnh Nam Định”*, của tác giả Trịnh Thị Nga, do nhà xuất bản Văn hóa dân tộc xuất bản, đã giới thiệu lịch sử các Vua Trần và kiến trúc, cách bày trí sắp xếp tượng, bài vị đền Trần và sơ đồ bài trí thờ tại các chùa, phủ Nam Định. Năm 2010 trong luận văn thạc sĩ của tác giả Vũ Thị Khánh Duyên đã nghiên cứu về *“Di tích lịch sử nhà Trần tại Đông Triều Quảng Ninh”*. Tác giả đã trình bày lịch sử các di tích lăng mộ, đền, miếu, chùa, tháp thời Trần tại Đông Triều Quảng Ninh, và một số tư liệu Hán, Nôm di tích.

Tây Yên Tử đã chính thức trở thành một vùng danh thắng linh thiêng với hệ thống di tích lịch sử và khu bảo tồn thiên nhiên Tây Yên Tử theo quyết định số 105 của Ủy ban nhân dân tỉnh Bắc Giang ngày 29/1/2013. Tuy nhiên những tài liệu viết về Tây Yên Tử, cụ thể là về các di tích lịch sử - văn hóa nhà Trần ở Tây Yên Tử chưa nhiều. Cho đến nay đã có một số tác phẩm đề cập trực tiếp hoặc gián tiếp đến di tích lịch sử văn hóa thời Trần ở phía Tây Yên Tử như cuốn: *“Chốn tổ Vĩnh Nghiêm”* do Nguyễn Xuân Cần chủ biên, được Bảo tàng Bắc Giang xuất bản năm 2004. Tác phẩm đã miêu tả tương